

aga ka σημαίνει. Ta uurib, aga ka näitab, laseb paista, annab tähenduse. Sõna σημαίνειν kasutatakse kõneldes kellestki, kes näeb asju, mida teised ei näe või ei saagi näha, ja annab neist teada. Iseäranis tähistab see verb oraaklitega seotud teadmisi.²⁷ Lugulaulude ajast peale on ennustajat, kes tunneb olevikku ja tulevikku, aga ka minevikku, kujutatud teadjamehena. Kuulus selgeltnägija Epimenides Kreetalt väidetavalt ei rakendanud oma nägijavõimeid oodata oleva, vaid juba olnu ja ebaselgeks jäänu seletamiseks. Antud juhulgi on selgeltnägemine teadus minevikust. Siinkohal meenub ka Herakleitose lause, mille kohaselt oraaklid ei ütle ega varja, vaid “tähendavad” (σημαίνει).²⁸

Oma proloogis, just seal, kus Herodotos esimest korda ütleb “mina”, ta “annab tähenduse” (σημαίνει). Oma isiklike teadmiste põhjal ta laseb paista, osutab, kes esimesena võttis ette rünnaku kreeklaste vastu – Lüüdia kuningas Kroisos. Kreeklaste esimese alistajana osutatakse Kroisosele kui “vastutavale” või “süüdlasele” (αἷτιος). Selle uurimise ja osutamise käigus pole Herodotos küll mingil juhul nägija, küll aga püstitab ta endale omamoodi oraakelliku autoriteedi. Niisiis on ka Herodotose puhul selgeltnägemine ja ajalugu teataval määral seotud, ehkki väga erinevalt Mesopotaamiast.

Verbid ἰστορεῖν ja σημαίνειν on verbid-ristteed, kus muistsed ja uued teadmised kohtuvad ja põimuvad, nagu omal ainukordsel viisil andis tunnistust Herodotose enda töö. Need on kaks mõtteriista, mille abil on võimalik ruumis või ajas “selgelt näha” kaugemale, teisele poole silmanähtavat; nad iseloomustavad ja vormivad esimese ajaloolase mõttelaadi. See mees pole ei laulik ega ka ennustaja, vaid seisab nende kahe vahel; ta on Herodotos.

Originaal: François Hartog. *The Invention of History: The Pre-History of a Concept from Homer to Herodotus*. – *History and Theory* 2000, kd. 39, nr. 3, lk. 384–395.

Tõlkinud
Erkki Sirvonen,
toimetanud
Marek Tamm

François Hartog ja kreeka ajalookirjutuse ajalugu

Marek Tamm

1.

Viimased kümnendid on olnud tunnistajaks kasvavale huvile ajalookirjutuse ajaloost. Arvukad uurimused on tänuväärsetel moel aidanud meil ümber kujundada arusaame ajalookirjutuse tähendusest eri aegadel ning mõista, et laialt levinud käsitlus historiograafilisest järjepidevusest on suuresti illusoorne: see, kuidas mõistis ajalookirjutust kreeka historiograaf või keskaja kroonik, pole kaugeltki see, kuidas seda mõistab tänapäeva ajaloo professor.¹ Prantsuse hellenist Paul Veyne on tabavalt täheldanud, et kreeka ja tänapäeva ajalookirjutus on omavahel seotud pelgalt nimeliselt² (eesti keele puhul ei kehti õigupoolest seegi järjepidevus, sest ühena vähestest Euroopa rahvastest olemes kreekatüvelise laensõna asemel võtnud kasutusele omakeelse “ajaloo”³). Kuigi Cicero (106–43 eKr.) kiiluvees

¹ Nende paljude uurimuste seast võib esile tõsta Donald Kelley hiljutist kaheköitelist ülevaadet ajalookirjutuse ajaloost selle lätetest kuni 20. sajandi alguseni, vt. D.R. Kelley. *Faces of History. Historical Inquiry from Herodotus to Herder*. Yale University Press, New Haven, London, 1998; D. R. Kelley. *Fortunes of History. Historical Inquiry from Herder to Huizinga*. Yale University Press, New Haven, London, 2003.

² P. Veyne. *Les Grecs ont-ils cru à leurs mythes? Essai sur l'imagination constituante*. Paris, Seuil, 1983, lk. 17.

³ Eesti sõna ‘ajalugu’ ajalugu on veel kahetsusväärset vähe uuritud, mõningaid tähelepanekuid on sõnastanud vaid Ants Viires ja Enn Tarvel, vt. A. Viires. Noor M. J. Eisen ajaloo populariseerijana. – *Keel ja Kirjandus* 2001, nr. 7, lk. 490–498; E. Tarvel. *Ajalugu kui kaunis muinasjutt*. – *Tuna* 2002, nr. 2, lk. 4–10. Olen ise seda teemat esialgselt käsitlenud ettekandes “Mis on ‘ajalugu?’” Eesti Akadeemilises Ajalooseltsis 4. aprillil 2002 ning loodan sellest teisel pikemalt kirjutada.

²⁷ M. Detienne. *Apollon le couteau à la main*. Paris, 1998, lk. 138 jj; F. Hartog. *Myth into Logos: The Case of Croesus or the Historian at Work*. – *From Myth to Reason?*, toim. R. Buxton. Oxford, 1999, lk. 183–195.

²⁸ Herakleitos, 93.

oleme harjunud “ajaloo isaks” (*pater historiae*) nimetama Herodotost (u. 484–u. 425 eKr.), siis tegelikult on ajalookirjutus märksa vanem nähtus⁴ ja Herodotos ise ei nimeta ennast kunagi ajaloolaseks, vaid ainult selleks, kes uurib (ἱστορεῖ). François Hartog sõnastab selle paradoksi vaimukalt: “Herodotos on ajaloo isa, kuigi pole ise ajaloolane.”⁵ Ent ka Kreeka kontekstis pole Herodotos esimene, kes mineviku üleskirjutamise vastu huvi tundis, tema tööle eelnevad näiteks Homerose eeposed, logograafide ülestähendused ja Mileetose Hekateiose müüdikriitika. Kummatigi ei saa Herodotose panust ajalookirjutuse ajalukku alahinnata. Nagu rõhutab François Hartog, muudab Herodotose *Historia* (ἱστορία) pöördeliseks uudne autoripositsioon. Kui varasemad ajalookirjutajad tegutsesid anonüümselt ja kellegi teenistuses, siis Herodotos alustab oma ajaloo-teost omaenese nimega ja kirjutab selle ainult omaenese nimel: tema eesmärk pole põlistada mõnd valitsejat või riigikorda, tema eesmärk on päästa unustusehõlmast mineviku suuri tegusid. Herodotose *Historia* algab sõnadega: “Herodotose Thurioist uurimuse esitus, et ajaga ei kustuks mälust inimeste toimingud ega jääks kuulsusetult unustusse suured ja imetlusväärased teod, mis on korda saadetud nii hellenite kui ka barbarite poolt, eriti aga põhjus, mispärast nad omavahel sõdima hakkasid.”⁶

Need avaread on mitmes mõttes olulised. Kõigepealt, nagu juba öeldud, on tavatu, et kohe alguses rõhutab Herodotos oma teose subjek-

tiivsust, seda, et tegu on *tema* uurimusega, mis ei pretendeeri tingimata absoluutsele tõele. François Hartog nendib seepeale teravmeelselt, et “kui kreeklased midagi leiutasid, siis just ajaloolase, mitte ajaloo”. Teiseks, tuleb toonitada nendes avaridades leiduvat kausaalsuse ideed, mida varasem kirjatraditsioon ei tunne. Herodotos kirjutab selgelt, et eriti huvitab teda “põhjus (αἰτία), mispärast nad [hellenid ja barbarid] omavahel sõdima hakkasid”. Traditsioonilise sündmuste reastamise asemel peitub *Historia*’s eos sündmuste esitamine kausaalse ahelana, mis on ajalookirjutuse alusarusaam tänase päevani. Ja kolmandaks, *last, but not least*, lansseeris Herodotos mõiste *historia* (ἱστορία), mis kehtestas ennast tasapisi kui uus mõiste möödaniku ja selle uurimise märkimiseks.⁷

Gerald Press on juhtinud tähelepanu sellele, et sõna *historia* oli Herodotose kaasajal, 5. sajandi esimesel poolel eKr., võrdlemisi laialt kasutusel; tegu oli omalaadse “moesõnaga”, mille semantiline väli oli väga avar (Press eritab viit-kuut eri tähendust) ja mida kohtas nii filosoofide, tragöödiakirjanike kui ka arstide kõnepruugis.⁸ Tänu oma teose suurele populaarsusele õnnestub Herodotosele ankurdata see sõna ajaloo uurimise valda ning ajapikku minetab see oma esialgse “uurimuse” tähenduse “ajaloo” kasuks. Herodotose enda puhul võime tõdeda, et *historia* tähendab tegelikult ühtaegu nii tema teose pealkirja, selle sisu kokkuvõtet kui ka meetodit.⁹ Tuleb küll märkida, et *historia* ei võida koheselt endale poolehoidjaid, seda ei

⁴ Eesti k-s vt. S. Stadnikov. Ajalooteadvuse ja ajalookirjutamise lähteil. – Looming 1987, nr. 10, lk. 1374–1393; O. Loretz. Ajalugu ja ajalookirjutus Vanas Testamendis. – Akadeemia 1994, nr. 5, lk. 931–947. Olulisemad näited varasest ajalookirjutusest leiab kogumikust: J. B. Pritchard (ed.). Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament. Princeton, Princeton University Press (1950), 1992. lk. 227–323 (tänan selle viite eest Jaan Puhvelit).

⁵ F. Hartog. Le miroir d’Hérodote. Essai sur la représentation de l’autre. Gallimard (1980), Paris, 2001, lk. 529.

⁶ Kasutan Astrid Kurismaa osalist tõlget: Herodotos. *Historia*. Eesti Raamat, Tallinn, 1983, lk. 203.

⁷ Herodotose ajalookäsitluse kohta on kirjutatud lugematuid uurimusi, siinkirjutajale on huvitavamate seas silma jäänud näiteks: F. Châtelet. La naissance de l’histoire. Seuil, Paris (1962), 1996, 1. kd., lk. 97–183; C. Meier. Historical Answers to Historical Questions: the Origins of History in Ancient Greece. – Arethusa, kd. 20, nr. 1–2, 1987, lk. 41–57 (huvipakkuv on kogu see “Arethusa” erinumber teemal “Herodotus and the Invention of History”); C. Darbo-Peschanski. Le discours du particulier. Essais sur l’enquête hérodoteenne. Seuil, Paris, 1987; P. Payen. Les îles nomades. Conquérir et résister dans l’Enquête d’Hérodote. EHESS, Paris, 1997; lisaks F. Hartogi tööd, millest tuleb eraldi juttu allpool.

⁸ G. A. Press. The Development of the Idea of History in Antiquity. McGill-Queen’s University Press (1982) Montreal, 2003. Sõna *historia* ajaloost vt. ka K. Keuck. *Historia*. Geschichte des Wortes und seiner Bedeutungen in der Antike und der romanischen Sprachen. Lechte, Emsdetten, 1934; C. Meier. Geschichte, Historie. II. Antike. – Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Hrsg. von Otto Brunner, Werner Conze, Reinhart Koselleck. Kd. 2, Stuttgart, 1975, lk. 593–610. Mulle ei olnud kättesaadav raamat: A. Sauge. De l’épopée à l’histoire. Fondement de la notion d’historiè. Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris, Peter Lang, 1992.

⁹ P. Payen, Les îles nomades. Conquérir et résister dans l’Enquête d’Hérodote, lk. 39–40.

kasuta näiteks ei Thukydides (u. 460–396 eKr.) ega Xenophon (u. 430–354 eKr.). Mõiste hakkab tasapisi juurduma alates 4. sajandist eKr. Esimesena kasutab seda kirjandusžanri tähenduses, nagu meie seda ligikaudu mõistame, Aristoteles (384–322 eKr.) oma “Poetikas”.¹⁰ Tänapäevases tähenduses kui mineviku sündmuste ahelat pruugib seda mõistet esimesena kreeka ajalookirjutaja ja poliitik Polybios (u. 200 – u. 120 eKr.) oma “Maailma ajaloo”.¹¹ *Historia* võidukäigule uusaja keeltes paneb ilmselt aluse alles Cicero, kes juurutab 1. sajandil eKr. selle laensõna kasutamise ladina keeles.

Herodotose raamatul esialgu pealkiri puudus ning see tuletati nendetsamadest joonia dialektis kirjutatud teose avaridadest, kus Herodotos räägib “uurimuse esitusest” (ιστορίας ἀπόδειξις). Nagu on näidanud Prantsuse keeleteadlane Émile Benveniste (ja tema järel osutab sellele Hartog), on *historia* etimoloogiliselt seotud verbiga ἵδεν, ‘nägema’ ja (*w*)*oida*, (φ)*οῖδα*, ‘mina tean’.¹² See avab ilmekalt kreeka ajalookirjutuse ühe peamise tunnuse, nimelt on selle esimene tõekriteerium nägemine, oma silmaga tunnistamine. Autopsia eelistamine oli kreeka mõttemaailmas levinud laiemaltki, juba Herakleitos kirjutab, et “Silmad on usaldusväärsemad tunnistajad kui kõrvad” ja talle sekundeerib hiljem Aristoteles oma “Metafüüsikas”, kirjutades: “Me eelistame nägemist kõigele ülejäänule.”¹³ Herodotose *Historia* rajaneb selgelt printsiibil “oma silm on kuningas”, veelgi ühemõttelisemalt eelistab silmaga nägemist tema noorem kolleeg Thukydides oma

“Peloponnesose sõdade ajaloo”.

Suure tähtsuse omistamine nägemisele dikteerib kaks antiikaja ajalookirjutuse olulist eripära.¹⁴ Esiteks, ajaloolase kui kirjutava subjekti osalemine omaenese tekstis, ajalooteksti organiseerumine ümber jutustaja “mina”, ümber selle, kes näeb ja annab sellest tunnistust. Teiseks, ajaloolase uurimishorisoni piiramine lähiajaloo; õige ajaloolane saab kirjutada ainult sellest, mida ta ise on näinud, s.t. oma kaasaja sündmustest. Kui Herodotos tundis huvi samuti kaugema aja vastu, siis Thukydides juba välistab sellise lähenemise; tema raamatu avasõnad kõnelevad iseenda eest: “Ateenlane Thukydides on kirja pannud sõja peloponneslaste ja ateenlaste vahel, kuidas nad seda teineteise vastu pidasid. Ta asus oma töö juurde kohe, kui sõda oli puhkenud, arvates, et sellest tuleb suur ja kõigist eelnevaist kõige tähelepanuväärsem sõda. [– – –] Mis enne seda ja veel varemini on olnud, seda polnud võimalik aja kauguse tõttu täpselt kindlaks teha [– – –].”¹⁵ Kui kasutada üht Jaan Unduski leidlikku eristust,¹⁶ siis võime kokkuvõtteks tõdeda, et antiikajaloolane oli ennekõike ajaloo *üleskirjutaja*, lähimineviku jäädvustaja kirjasõnas, keda kannustas soov oma tööga olevikku seletada. Või nagu märgib Robin Collingwood: “Kreeka ajaloolane ei vali ise oma ainet, hoopis aines on see, mis valib ajaloolase.”¹⁷ Uusaja ajaloolane on seevastu esmajoones ajaloo *ümbekirjutaja*, tema sooviks on minevikku uut moodi, veenvamalt ja huvitavamalt ümber kirjutada.

¹⁰ Aristoteles. Poetika 1451 b1–b11. Eesti k-s: Aristoteles. Luulekunstist (Poetika). Tlk. J. Unt. – Keel ja Kirjandus, Tallinn, 2003, lk. 29.

¹¹ C. Meier. Historical Answers to Historical Questions: the Origins of History in Ancient Greece, lk. 41–42.

¹² É. Benveniste. Le vocabulaire des institutions indo-européennes. Paris, Minuit, 1969, 2 kd., lk. 173.

¹³ Vt. F. Hartog. Le miroir d’Hérodote. Essai sur la représentation de l’autre, lk. 396–411. Mulle polnud kättesaadav: G. Schepens. L’Autopsie dans la méthode des historiens grecs au Ve siècle avant J.-C. Bruxelles, 1980.

¹⁴ Erialane kirjandus kreeka ajalookirjutuse kohta on mõõtmatu, osutan vaid mõnele uemale üldkäsitlusele, millest siinkirjutajal on kõige enam kasu olnud: A. Momigliano. Greek Historiography. – History and Theory 1978, kd. 17, nr. 1, lk. 1–28 (koos põhjaliku bibliograafiaga varasemast); S. Hornblower (ed.). Greek Historiography. Oxford University Press, Oxford, 1994; P. Cartledge. Historiography and Greek Self-Definition. – M. Bentley (ed.). Companion to Historiography. Routledge, London, New York, 1997, lk. 23–42; D. R. Kelley. Faces of History. Historical Inquiry from Herodotus to Herder, lk. 19–47 (ptk. 2: Greek Horizons); P. A. Stadter. Historical Thought in Ancient Greece. – L. Kramer, S. Maza (eds.). A Companion to Western Historical Thought. Malden, Mass., Oxford, Blackwell, 2003, lk. 35–67; G. Lachenaud, D. Longrée (dir.). Grecs et Romains aux prises avec l’histoire. Représentations, récits et idéologie. Presses universitaires de Rennes, Rennes, 2003, 2. kd. (Vt. ka eespool viide 7 ja 8.)

¹⁵ Thukydides. Peloponnesose sõja ajalugu. (Katkendeid). Tlk. R. Kleis. – Kreeka kirjanduse antoloogia. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1964, lk. 432.

¹⁶ J. Undusk. Kolm võimalust kirjutada eestlaste ajalugu. Merkel – Jakobson – Hurt. – Keel ja Kirjandus 1997, nr. 11, lk. 722.

¹⁷ R. G. Collingwood. The Idea of History. Oxford University Press, Oxford, 1961, lk. 26.

2.

Paljude tänapäeva kreeka ajalookirjutuse uurijate seas tuleb prantsuse ajaloolast François Hartogi lugeda üheks kõige silmapaistvaks. Hartog on osanud oma arvukates töedes esitada tuntud materjalile uudseid küsimusi ja avardanud oluliselt meie teadmisi sellest, kuidas kirjutati ajalugu Vana-Kreekas. Õigupoolest on Hartogi teaduslik haare laiemgi kui kreeka historiograafia, nimelt on tema teiseks peamiseks uurimisteenaks moodne ajalookirjutus (19. sajandist tänapäevani), mille kohta pärineb tema sulest samuti mitmeid olulisi töid.

François Hartog on Pariisi õppe- ja teaduskeskuse *École des Hautes Etudes en Sciences Sociales* professor, ta on avaldanud mitu monograafiat ja koguteost, mida on tõlgitud paljudesse keeltesse. Hartogi esimene tunnus saabus 1980. aastal ilmunud raamatuga “Herodotose peegel. Essee Teise kujutamisest”, mille ta oli aastapäevad varem kaitsnud doktoritöona.¹⁸ Hartogi teos lähtub tõesiasjast, et Herodotose vahendatud kreeklaste ja pärslaste sõjaline konflikt oli niisamuti kultuuriline konflikt. Hartog uurib, kuidas Herodotos seda kultuurilist lõhet tajus ja kujutas, kuidas ta kirjeldas kombeid, mis olid kreeklastele võõrad. Raamat keskendub ühele barbarikultuurile, millele Herodotos pühendas palju tähelepanu – sküütidele. Hartogi eesmärgiks on läbi sküütide kujutamise analüüsi jõuda Herodotose ja laiemalt kreeklaste maailmapildi jälile. Herodotose tekst on Hartogi käsitluses omalaadi peegel, millest vaatab vastu Herodotose enda nägu, pilk sellesse tekstipeeglisse võimaldab meil piiritleda kreeklaste enesepilti ja kultuurilisi väärtusi. Kuid Hartog läheb oma analüüsis veelgi kaugemale, ta eritleb lähemalt Herodotose teksti enese ülesehitust, selle keelelist ja retoorilist struktuuri, eesmärgiga näidata, et Herodotose tekstis ei räägi mitte ainult Herodotos, vaid samuti tekst ise. Nimekas kultuuriajaloolane Carl Schorske on Hartogi mitmeastmelise analüüsi õnnestunult kokku võtnud: “Hartog heidab kõrvale küsimuse, milline võis sküüdi kultuur olla, ja näitab, kuidas Herodotos konstrueeris sküütide kohta pildi,

mida kasutada võlupeeglina helleni identiteedi piiritlemisel [– – –]. “Teine” ise, s.o. sküüdi kultuur, neelatakse kreekapoolses vaates alla; ja kreekapoolse vaate neelab omakorda alla Herodotose mentaalne ja kirjanduslik konstrukt, tekst.”¹⁹

“Herodotose peegel” sisaldab ühtlasi olulisi tähelepanekuid kreeka ajalookirjutuse kohta, rõhutades ennekõike autopsia-printsipi tähtsust tollases ajalookäsitluses.²⁰ François Hartogi järgmine monograafia kreeka ajalookirjutusest ja mõttemaailmast kasvas vahetult välja “Herodotose peeglist”. 1996. aastal ilmunud “Odüsseuse mälestused. Piirijutustused Vana-Kreekas” jätkab Teise kujutamise seotud uurimistemat, kuid seda mitte enam ühe teksti raames, vaid läbi mitme sajandi ja autori.²¹ Hartogi huvi keskmes on ühelt poolt rändamine ja teiselt poolt piirid, mis eraldasid Kreekat ülejäänud maailmast. Teda ei huvita sealjuures mitte niivõrd rändamise ja piiride ületamise tegelik, kui võrd retooriline ja narratoloogiline tahk. Hartog analüüsib läbi suure hulga kreeka kirjasõna, et näha, kuidas kujutasid kreeklased võõraid maid nagu Egiptus, Sküütia, India ja Rooma. Ta peatub eraldi ka Kreeka sisepiiridel, vaadeldes, kuidas kreeklaste tavaväärtusi käsitati ebatüüpilistes kreeka regioonides, nagu Arkaadia, Boiootia, Traakia jt. Raamat algab Odüsseuse kui n.-ö. mudelränduri analüüsiga, kelle kiiluvees liigub suur osa kreeka hilisemast rännukirjandusest. Hartog näitab, kuidas Homeroose eposed panid aluse kreeklaste arusaamadele identiteedist, teisesusest, geograafilisest ruumist ja antropoloogilistest kategooriatest. Lisaks Odüsseusele käsitleb Hartogi uurimus mitmeid teisi antiikaja rändureid, nagu Pythagoras, Solon, Anacharsis, Pausanias, Plutarchos, Aleksander Suur, Polybios, Strabon. Oma uurimuse lõpetab Hartog Philostratose “Apolloniuse eluloo” analüüsiga, mille müstiline ja fantastiline põhikude erineb olulisest varasemast kreeka kirjatradsioonist ja ennustab uue Teise-kontseptsiooni sündi.

Viimastel aastatel on Hartogi üheks põhihuviks kujunenud kreeka ajalookirjutuse “eelajaloo” ja sünniga seonduvad küsimused,

¹⁸ F. Hartog. *Le miroir d'Hérodote. Essai sur la représentation de l'autre*. Raamatust on tänaseks ilmunud kaks kordustrükki (1991. ja 2001. a.), mis on mõlemad varustatud uue ja põhjaliku eessõnaga.

¹⁹ C. E. Schorske. *Ajalugu ja kultuuriuurimine*. – *Vikerkaar* 2000, nr. 8–9, lk. 60.

²⁰ Seda teemat on Hartog hiljem edasi arendanud paaris olulises essees: F. Hartog. *L'oeil de Thucydide et l'histoire 'véritable'*. – *Poétique* 1982, nr. 49, lk. 21–30; F. Hartog. *L'oeil de l'historien et la voix de l'histoire*. – *Communications* 1986, nr. 43, lk. 55–69.

²¹ F. Hartog. *Mémoire d'Ulysse. Récits sur la frontière en Grèce ancienne*. Gallimard, Paris, 1996.

mille kohta ta on kirjutanud mitmeid olulisi artikleid.²² 1999. aastal ilmus tema koostamisel antoloogia kreeka ja rooma ajalookirjutajate n.-ö. metodoloogilistest tekstidest (peamiselt ajalooarusaamatute eessõnad), mis on varustatud koostaja põhjalike kommentaaridega. See on üks esimesi katseid süstemaatilisel vaadelda nii sõnavara kui teksti tasandil, kuidas antiikajaloolased ise oma tegevust mõistsid ja mõtestasid.²³ 2000. aastal tutvustas Hartog lühidalt oma seniseid uurimistulemusi ajakirja “History and Theory” ingliskeelses artiklis,²⁴ mis käesolevas Tuna on eesti keeles kättesaadavaks tehtud.

Nagu mainitud, ei piirdu Hartogi uurimishorisont Vana-Kreekaga, vaid peaaegu samaväärset tähelepanu pöörab ta moodsale ajalookirjutusele. 1988. aastal nägi ilmavalgust Hartogi monograafia “19. sajand ja ajalugu. Fustel de Coulanges’i juhtum”.²⁵ Selles vaatab Hartog Fustel de Coulanges’i (1833–1889) isiku kaudu, keda võib pidada üheks esimeseks kutseliseks prantsuse ajalooteadlaseks, kuidas kirjutati ajalugu 19. sajandil. Hartogi tähelepanu pälvivad 19. sajandi metodoloogilised vaidlused ajaloo uurimise võimaluste üle, ajalooteaduse muutumine ülikoolidistsipliiniks (Fustel de Coulanges oli esimene keskaja ajaloo professor Sorbonne’is), rahvusliku ajalookirjutuse sünni jpm. Fustel de Coulanges, kelle teaduslikud huvid olid äärmiselt laialialatuslikud (antiikajast kaasajani), pakkus Hartogile suurepärase võimaluse, et esitada olulisi küsimusi 19. sajandi ajalooarusaamade kohta, mis kujundavad veel tänapäevagi ajaloolaste vaateid.

François Hartogi seni viimane raamat “Ajalooolisuse režiimid. Presentism ja ajakogemused” ilmus 2003. aasta septembris ja on pühendatud põhiliselt tänapäeva ajalookirjutuse ja -teaduse probleemidele.²⁶ Hartog lähtub arusaamast, et on olemas väga erinevaid ajakogemise viise ning et igal ühiskonnal on oma eripärane suhe minevikku, olevikku ja tulevikku. Analüüsis, kuidas eri ajastutel neid erinevaid ajamõõtmelisi omavahel liigendatakse, toob Hartog kasutusele

mõiste “ajalooolisuse režiim”, mis võtab kokku konkreetse ühiskonna ajakogemuse. Vaadeldes põgusalt “ajalooolisuse režiime” Vana-Kreekas ja Fidži saartel, pöörab Hartog põhitähelepanu tänapäeva Lääne ühiskonna “ajalooolisuse režiimi” eritlusele. Tema hinnangul iseloomustab meie tänast aega ühtaegu nii mälu pealetung, oleviku tähtsustamine kui ka tulevikuvisionide kadumine. Hartog diagnoosib oleviku üha kõikehõlmavamat tähtsust (mida ta nimetab presentismiks), mille tulemuseks on reaalse ajataju kadumine ja mineviku hindamine pelgalt oleviku vajadustest lähtuvalt. Hartog lõpetab oma raamatu mureliku küsimusega, kas ajaloo mõistet on tänapäeval välja vahetamas mälu-mõiste. See on küsimus, mida võib lugeda kahtlemata üheks suurimaks väljakutseks tänapäeva ajaloolastele: kuidas kirjutada ajalugu mäluajastul?

Marek Tamm

(1973)

Lõpetanud Tartu Ülikooli ajaloo osakonna (1998). Magistrikraadi kaitsnud Pariisis *École des Hautes Etudes en Sciences Sociales*’is (1999). TÜ ja EHESS-i ajaloodoktorant. Ajakirja Vikerkaar ja kirjastuse Varrak toimetaja, õppeülesannete täitja TÜ-s ja Eesti Humanitaarinstituudis. Peamised uurimisvaldkonnad: Eesti ja Euroopa ajalugu 12.–13. sajandil, ajalookirjutuse ajalugu ja teooria.

²² Vt. nt. F. Hartog. La storiografia fra passato e presente. – S. Settis (cur.). I Greci. Storia, Cultura, Arte, Società. Kd. II/2. Einaudi, Torino, 1997, lk. 959–981; F. Hartog. Premières figures de l’historien en Grèce. – N. Loraux, C. Mirailles (dir.). Figures de l’intellectuel en Grèce ancienne. Belin, Paris, 1998, lk. 123–141.

²³ L’histoire d’Homère à Augustin. Préfaces des historiens et textes sur l’histoire. Réunion et commentés par François Hartog. Seuil, Paris, 1999.

²⁴ F. Hartog. The Invention of History: The Pre-History of a Concept from Homer to Herodotus. – History and Theory 2000, kd. 39, nr. 3, lk. 384–395.

²⁵ F. Hartog. Le XIXe siècle et l’histoire. Le cas de Fustel de Coulanges. Paris, PUF, 1988. Sellest väljaandest ilmus 2001. aastal kordustrükk kirjastuses “Seuil”, mis sisaldab uut ja põhjalikku eessõna autorilt.

²⁶ F. Hartog. Régimes d’historicité. Présentisme et expériences du temps. Seuil, Paris, 2003.